

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.07:005.5(09)

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.71-1.1>

А. Д. Балацінова

кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри педагогіки

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

КЕРІВНИЦТВО ПІДГОТОВКОЮ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ДЛЯ ЗАКЛАДІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ ПРИ ПОПЕЧИТЕЛІ КИЇВСЬКОГО НАВЧАЛЬНОГО ОКРУГУ (1860–1867)

У статті на основі аналізу архівних документів охарактеризовано діяльність ради при попечителі Київського навчального округу з керівництва підготовкою педагогічних кадрів для закладів середньої освіти на педагогічних курсах при університеті Св. Володимира (1860–1867).

З'ясовано, що склад і повноваження ради при попечителі Київського навчального округу були суттєво розширені в 1860 році у зв'язку з організацією у м. Києві дворічних педагогічних курсів для підготовки вчителів і вихователів для закладів середньої освіти Київського й Одеського навчальних округів.

Установлено, що впродовж усього терміну функціонування педагогічних курсів при університеті Св. Володимира – з 1860 року по 1867 рік – діяльність ради при попечителі Київського навчального округу з керівництва підготовкою педагогічних кадрів характеризувалася доволі високою активністю і продуктивністю. Зокрема, вже у перший рік роботи педагогічних курсів для належного їх функціонування рада при попечителі Київського навчального округу затвердила порядок: прийому кандидатів на педагогічні курси і призначення їм казенних стипендій; занять кандидатів-педагогів з учителями, професорами, а також учнями як під час уроків, так і в позаурочний час; занять кандидатів-педагогів з «моральної освіти вихованців»; проведення випробувань для кандидатів-педагогів. Окрім цього, з ініціативи членів ради при попечителі для кандидатів-педагогів були запроваджені педагогічні бесіди за участю професорів і вчителів для обміну думками.

Доведено, що в досліджуваний період у колі постійної уваги ради перебували такі питання, як: прийом кандидатів на педагогічні курси; призначення їм державних стипендій; контроль за якістю підготовки кандидатів-педагогів; скорочення терміну навчання казенним стипендіатам; проведення іспитів кандидатам-педагогам; розподіл їх за двома розрядами для дійсної служби й видача атестатів на право викладання та/або виховання тощо.

Виявлено, що у своїй діяльності з керівництва педагогічними курсами рада при попечителі Київського навчального округу в питаннях педагогічної освіти кандидатів-педагогів покладалася на педагогічний комітет, утворений із числа її членів.

Ключові слова: рада при попечителі, Київський навчальний округ, підготовка вчителів, педагогічні курси, університет, заклади середньої освіти, педагогічний комітет.

Постановка проблеми. У 2018 році Міністерство освіти і науки України затвердило «Концепцію розвитку педагогічної освіти». У документі, зокрема, зазначається, що в системі освіти України нагальною проблемою є рівень готовності/спроможності сучасних педагогічних працівників до сприйняття та реалізації освітніх змін [1]. Вирішення цієї проблеми Міністерство освіти і науки України вбачає у проведенні комплексної реформи системи педагогічної освіти, забезпеченні безперервного професійного та особистісного розвитку педагогічних працівників з урахуванням світових тенденцій та рекомендацій впливових міжнародних організацій щодо підго-

товки педагогів. Однак про врахування вітчизняного історико-педагогічного досвіду у Концепції не йдеться. Водночас глибоке, неупереджене його вивчення, зокрема, діяльності такого колегіального дорадчого органу, як рада при попечителі навчального округу, яка здійснювала керівництво підготовкою педагогічних кадрів на педагогічних курсах при університетах України у 1860–1867 роках, дало би змогу використати найбільш вагомні практичні здобутки минулого, врахувати помилки попередніх етапів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що, незважаючи на ґрунтовну розробку проблеми становлення та розвитку сис-

теми педагогічної освіти в Україні (І. Важинський, Н. Дем'яненко, І. Кравченко, А. Павко, В. Майборода, Г. Сомбаманія та ін.), питання місця та ролі рад при попечителях навчальних округів українських губерній Російської імперії у підготовці педагогічних кадрів для закладів середньої освіти у 60-х роках ХІХ століття не знайшли висвітлення у працях вітчизняних та зарубіжних науковців.

Мета статті – охарактеризувати діяльність ради при попечителі Київського навчального округу з керівництва підготовкою педагогічних кадрів для закладів середньої освіти на педагогічних курсах, що функціонували при університеті Св. Володимира впродовж 1860–1867 років.

Виклад основного матеріалу. Ради при попечителях навчальних округів у Російській імперії були створені в 1835 році відповідно до «Положення про навчальні округи Міністерства народної освіти». Цим документом уперше було визначено склад і коло повноважень рад, а також порядок ухвалення та виконання рішень. Так, раду при попечителі Київського навчального округу очолював сам попечитель, а до її складу входили: помічник попечителя, ректор університету Св. Володимира, інспектор казенних училищ, директори губерньської та другої гімназій. На розгляд цього колегіального дорадчого органу попечитель мав право виносити такі питання, як: заснування середніх, відкриття та закриття нижчих закладів освіти; організація освітнього процесу в закладах освіти округу та результати їх ревізій; фінансово-господарські питання, вирішення яких належало до переліку повноважень попечителя навчального округу [2].

У 1860 році радам при попечителях навчальних округів, зокрема українських губерній Російської імперії, були підпорядковані педагогічні курси, організовані в усіх університетських містах для підготовки вчителів і вихователів для закладів середньої освіти із числа студентів університету. Це послугувало підставою для розширення складу і повноважень рад. Так, до складу ради при попечителі Київського навчального округу, крім постійних її членів (помічника попечителя, ректора університету Св. Володимира, інспектора казенних училищ, директорів київських гімназій), для обговорення власне навчальних справ були запрошені декани історико-філологічного і фізико-математичного факультетів і шість професорів університету Св. Володимира з таких предметів: російської мови та словесності, давніх мов, історії, математики, природничої історії та педагогіки. Професорів перших п'яти предметів вибирала в члени ради при попечителі вчена рада університету Св. Володимира терміном на два роки [3]. Наприклад, 24 серпня 1862 року вчена рада університету Св. Володимира на своєму засіданні розглянула пропозицію попечителя Київського

навчального округу від 14 серпня 1862 року за № 3923. У ній він просив вибрати професорів і лекторів університету для керівництва кандидатами-педагогами й участі в засіданнях ради при попечителі навчального округу у зв'язку із закінченням терміну повноважень попередніх її членів. Радою було прийняте рішення просити історико-філологічний та фізико-математичний факультети вибрати на наступний дворічний термін із числа своїх членів як керівників кандидатів-педагогів із російської словесності, слов'янської мови, загальної і російської історії, латинської мови і римських старожитностей, грецької мови і грецьких старожитностей, політичної географії, математики, фізики, фізичної та математичної географії, природничої історії, французької та німецької мов, так і членів ради при попечителі навчального округу [4].

На засіданні ради університету 28 вересня 1862 року було заслухане повідомлення фізико-математичного факультету від 16 вересня за № 57 про обрання на наступні два роки: 1) в керівники кандидатів-педагогів: з математики – ординарного професора Рахманінова, з фізики, фізичної та математичної географії – виконуючого обов'язки ординарного професора Тализіна, із зоології та ботаніки – ординарного професора Роговича, з мінералогії та геології – ординарного професора Феофілактова; 2) у члени ради при попечителі Київського навчального округу: з природничої історії – ординарного професора Феофілактова, з математики – ординарного професора Рахманінова. Рада, вибравши цих осіб у керівники кандидатів-педагогів і члени ради при попечителі навчального округу, ухвалила рішення повідомити про цей факт попечителя Київського навчального округу [5].

Запрошувалися на засідання ради при попечителі навчального округу і вчителі київських гімназій, коли з їхніх предметів для кандидатів-педагогів, керівниками яких вони були призначені на педагогічних курсах, проводилися екзамени або коли під час обговорення педагогічних питань рада визнавала таку присутність обов'язковою [3].

Питання, що стосувалися практичних занять кандидатів-педагогів (призначення їм керівників із числа найдосвідченіших учителів гімназій, розподіл за гімназіями, визначення тривалості їхньої практичної підготовки тощо), перебували у компетенції педагогічного комітету, який був створений при раді при попечителі Київського навчального округу з числа її членів: помічника попечителя навчального округу О. Міхневича, інспектора казенних училищ М. Тулова, професора педагогіки С. Гогоцького, директора 1-ої Київської гімназії О. Деллена та директора 2-ої Київської гімназії М. Гренкова. На відміну від Харківського навчального округу, де педагогічний комітет очо-

лив ординарний професор по кафедрі російської словесності Харківського університету, керівник кандидатів-педагогів із педагогіки М. Лавровський [6], у Київському навчальному окрузі обов'язки голови педагогічного комітету були покладені на помічника попечителя навчального округу О. Міхневича [7, арк. 3–3 зв.]. Для ведення справ педагогічного комітету було запрошено особливого чиновника – письмоводителя 1-ої Київської гімназії Дубневича [8, арк. 1 зв.].

Вивчення архівних матеріалів засвідчує той факт, що предметом постійної уваги ради при попечителі Київського навчального округу було питання зарахування кандидатів на педагогічні курси і призначення їм державних (казенних) стипендій. Так, уже на засіданні 12 вересня 1860 року рада у складі дійсного статського радника Нейкірха, статських радників Міхневича, Тулова, Дьяченка, Деллена, Гогоцького, Гренкова, Селіна, Роговича, Шульгіна, надвірного радника Рахманінова під головуванням попечителя навчального округу таємного радника М. Пирогова розглянула питання про порядок прийому кандидатів на педагогічні курси при університеті Св. Володимира. Наголосимо, що, крім перевірки дотримання умов щодо освітнього рівня, моральних якостей та поведінки вступників, визначених у «Положенні про педагогічні курси» (1860) [9], затверджений порядок передбачав перевірку наявності у них педагогічних здібностей. Для цього бажаючий вступити на педагогічні курси мав провести пробний урок для учнів будь-якого класу однієї з київських гімназій з предмета того відділу, який він вибрав для вивчення. Цей урок проводився у присутності педагогічної комісії, яка складалася з призначених для керівництва кандидатами-педагогами професора університету і вчителя відповідного предмета. Педагогічний комітет, обговоривши разом з професором і вчителем пробний урок вступника і переконавшись у знанні ним однієї з іноземних мов, передавав до ради при попечителі навчального округу свій висновок як про якість пробного уроку, так і про знання вступником іноземних мов. До висновку додавалися пропозиції стосовно того, до якої гімназії слід зарахувати кандидата [7, арк. 1 зв.–2].

12 вересня 1860 року рада при попечителі Київського навчального округу також затвердила порядок призначення казенних стипендій кандидатам-педагогам. Зауважимо, що Міністерством народної освіти для педагогічних курсів при університеті Св. Володимира було виділено 15 щорічних стипендій по 300 рублів сріблом кожна: 8 стипендій для Київського і 7 – для Одеського навчальних округів [9, с. 257]. Відповідно до затвердженого порядку кандидат, який бажав отримувати казенну стипендію, перевірявся впродовж першого місяця після вступу на педагогічні курси педагогічним комітетом та своїми керівниками з числа

професорів і вчителів того відділу, на якому він навчався. У разі, якщо кандидат визнавався гідним отримувати казенну стипендію, педагогічний комітет передавав свій висновок на розгляд ради при попечителі навчального округу. Рада, обговоривши представлені комітетом відомості про кожного з претендентів, зараховувала достойних на вільні місця стипендіатів [7, арк. 2–2 зв.].

Досвід роботи ради при попечителі Київського навчального округу із зазначених вище питань проілюструємо кількома прикладами. Так, 05 жовтня 1860 року на засіданні ради при попечителі Київського навчального округу були розглянуті клопотання про зарахування на педагогічні курси домашнього вчителя, дійсного студента фізико-математичного факультету університету Св. Володимира Олександра Ростоцького, кандидата природничих наук університету Св. Володимира Костянтина Ельського, дійсного студента фізико-математичного факультету розряду математичних наук університету Св. Володимира Карла-Едгарда Вакулевича, дійсного студента історико-філологічного факультету університету Св. Володимира Віктора Вульфа, а також їхні документи та відгуки про них. У висновку педагогічного комітету зазначалося, що всі вищезазначені особи здатні до вступу на педагогічні курси й знають одну з іноземних мов тією мірою, яка вимагається від них приміткою до §8 «Положення про педагогічні курси» (1860). Крім того, рада розглянула клопотання казеннокоштного вихованця університету Св. Володимира, дійсного студента історико-філологічного факультету з правом отримання ступеня кандидата Федора Ромера про зарахування його на педагогічні курси по 3 відділу. Після обговорення членами ради цих кандидатур була прийнята ухвала про зарахування на педагогічні курси Ростоцького і Ельського по 5 відділу (природнича історія та географія фізична і математична), Вакулевича по 4 відділу (математика і фізика), Вульфа по 1 відділу (російська словесність зі слов'янською мовою та російська історія) та Ромера по 3 відділу (загальна і російська історія та політична географія). Крім того, Ромеру була призначена казенна стипендія з дати зарахування його на курси з умовою прослужити три роки у навчальному відомстві. Підставою для такого рішення стали відгуки професорів О. Ставровського і П. Павлова про відмінні успіхи кандидата у вправах з історії, які він продемонстрував у 1859 році під час практичних занять під їхнім керівництвом [7, арк. 4–5].

Що стосується призначення казенних стипендій іншим кандидатам-педагогам, які разом з Ромером були прийняті на педагогічні курси, то відповідно до затвердженого радою при попечителі Київського навчального округу порядку через місяць – на засіданні 08 листопада 1860 року –

вона заслухала відгуки професорів і викладачів про Ростоцького, Єльського і Вульфа, яких було визнано гідними отримувати казенну стипендію. Також був заслуханий відгук професора Рахманінова і вчителя Палієнка про кандидата Вакулевича, у якому вони висловили надію, що з нього вийде гарний викладач, особливо для повітових училищ, визнали його гідним стипендії. На підставі заслуханих відгуків рада при попечителі Київського навчального округу ухвалила таке рішення: Ростоцькому, Єльському і Вульфу призначити казенні стипендії з дати зарахування на курси, а для визначення того, чи заслуговує Вакулевич на казенну стипендію, призначити йому в присутності ради при попечителі навчального округу пробний урок із тим, щоб він упродовж 15 хвилин словесно викладав запропонований йому предмет [7, арк. 9 зв.–10 зв.]. На засіданні 07 грудня 1860 року, заслухавши пробний урок Вакулевича і врахувавши думку професорів Дьяченка та Рахманінова, які вважали, що цей кандидат за умови старанного навчання на педагогічних курсах може з часом стати тямущим викладачем, рада призначила Вакулевичу казенну стипендію з дня зарахування його на педагогічні курси [7, арк. 16–16 зв.].

В аспекті досліджуваної проблеми привертає увагу той факт, що 02 березня 1861 року для вступу на педагогічні курси по відділу латинської мови у присутності голови і членів педагогічного комітету, а також професора і вчителя з числа керівників кандидатів-педагогів провів пробний урок і склав іспит з французької мови кандидат історико-філологічного факультету університету Св. Володимира Володимир Антонович – майбутній відомий історик, археолог, археограф, етнограф, нумізмат та громадсько-політичний діяч, член-кореспондент Петербурзької Академії наук (1902), засновник київської школи істориків, один із засновників і голова історичного товариства Нестора-літописця [10]. За загальним визнанням усіх членів комісії його пробний урок і знання французької мови були задовільними, тому він міг бути зарахований на педагогічні курси по відділу латинської мови. Водночас професор Деллен висловив думку, що практичні здібності кандидата не потребують нової перевірки, яка вимагалася для отримання стипендії, оскільки ще під час навчання в університеті Антонович під його керівництвом впродовж півроку викладав латинську мову в 1-й Київській гімназії [11, арк. 10]. 14 березня 1861 року рішенням ради при попечителі Київського навчального округу Володимир Антонович був зарахований на педагогічні курси по 2 відділу і з того ж дня йому була призначена казенна стипендія. По службі він був зачислений до 1-ої Київської гімназії [12, арк. 1].

Іншою проблемою, яка становила предмет постійної турботи ради при попечителі Київського навчального округу, була якість підготовки кандидатів-педагогів. Визнаючи її важливість, рада ще на засіданні 12 вересня 1860 року ухвалила просити через педагогічний комітет професорів і вчителів, які були вибрані в керівники кандидатів-педагогів, скласти і подати на розгляд педагогічного комітету програми занять зі свого предмета. Після аналізу цих програм на предмет можливості застосування до гімназичного курсу педагогічний комітет мав представити їх разом зі своїми висновками в раду [7, арк. 2 зв.]. Відповідне подання педагогічного комітету від 18 жовтня 1860 року за № 21 з доданими до нього програмами зі словесності, церковно-слов'янської мови, математики, фізики, загальної історії, природничої історії, географії було розглянуто на засіданні ради при попечителі Київського навчального округу 08 листопада 1860 року. У поданні зазначалося, що комітет знайшов усі названі вище програми цілком прийнятними для гімназичного курсу й керівництва кандидатами-педагогами загалом, а отже, вважав за доцільне ввести ці програми в дію як пробні й надати викладачам право будь-коли представляти йому необхідні зміни до них. Після обговорення, під час якого свої думки стосовно окремих програм висловили члени ради Бунге (з російської словесності) і Дьяченко (з фізики і математики), було прийнято ухвалу про затвердження подання педагогічного комітету про прийняття представлених програм до керівництва з урахуванням думок і зауважень членів ради [7, арк. 11–12 зв.].

Предметом обговорення ради при попечителі Київського навчального округу на засіданні 12 вересня 1860 року було й питання проведення кандидатами-педагогами позаурочних занять з учнями. Зокрема, членами ради було визначено пріоритетні завдання кандидатів-педагогів під час таких занять, як-от: 1) пояснювати учням те, чого вони не зрозуміли під час уроку, й намагатися пересвідчитися, чи справді вони все зрозуміли з пройденого; 2) слідкувати за підготовкою учнів до уроків; 3) навчати їх вчитися [7, арк. 13–13 зв.].

Також на цьому засіданні рада ухвалила рішення про запровадження педагогічних бесід для кандидатів-педагогів. Такі бесіди мали проводитися один раз на місяць для обміну думками за участю всіх кандидатів-педагогів, їхніх керівників і членів педагогічного комітету. У таких бесідах могли брати участь й інші вчителі, професори та члени ради при попечителі Київського навчального округу. Передбачалося, що під час педагогічних бесід кандидати-педагоги висловлюватимуть свої зауваження й ділитимуться результатами спостережень про способи викладання, заняття учнів, про свої заняття з професорами і вчите-

лями тощо. Виконання ухвали було покладено на педагогічний комітет, який рада попросила у подальшому скласти орієнтовну програму таких бесід [7, арк. 13 зв.–14].

Окрім розгляду зазначених вище питань, рада при попечителі Київського навчального округу конкретизувала правила проведення випробувань кандидатів-педагогів для отримання посади викладача чи вихователя в середніх закладах освіти округу. Зокрема, на засіданні 14 березня 1861 року було прийнято ухвалу про те, що оскільки згідно з § 33 «Положення про педагогічні курси» (1860) кандидати-педагоги подають до ради при попечителі навчального округу твори у терміни, які кожному з них будуть визначені педагогічним комітетом, то за погодженням з професорами та вчителями-керівниками надати комітету право призначати теми цих творів з обов'язковим доведенням відповідної інформації до відома ради. Представлені кандидатом-педагогом твори негайно мали передаватися: суто наукові – професору предмета, а педагогічні – професору педагогіки для повідомлення раді мотивованих думок про них. Надалі отримані відгуки разом з творами передавалися всім членам ради при попечителі навчального округу для попереднього прочитання. Після ознайомлення з творами на найближче засідання ради виносилося питання про те, чи допустити кандидата-педагога до захисту, чи ні. Крім членів ради, при попечителі навчального округу присутніми на диспуті могли бути всі бажаючі з числа професорів, учителів і кандидатів-педагогів.

Крім того, згідно з § 40 Положення в атестатах, що видавалися радою при попечителі навчального округу, мало бути чітко зазначено: дається кандидату-педагогу право тільки на викладання, на викладання і виховання або тільки на виховання. Для унормування цього питання рада постановила: кандидат-педагог, який бажає отримати право на викладання і виховання, має здійснювати спостереження за вихованцями гімназичних пансіонів і займатися з ними повторенням пройденого на уроках не менше одного дня на тиждень упродовж усього терміну, який педагогічний комітет визначить кандидату-педагогу для занять з моральної освіти вихованців [13, арк. 1–2].

У полі зору ради при попечителі Київського навчального округу перебували й питання успішності кандидатів-педагогів у навчанні. Зокрема, про здійснення регулярного контролю за їхніми теоретичними і практичними заняттями свідчать такі факти. На засіданні 16 грудня 1861 року, розглянувши звіти вчителів-керівників про заняття на педагогічних курсах, рада постановила: 1) просити педагогічний комітет доручити вчителям-керівникам на майбутнє подавати більш ґрунтовні звіти про заняття з кандидатами-педагогами за такою формою: у чому саме полягали заняття,

як вони були скеровані і якими були їхні результати; 2) передати педагогічному комітету для прийняття рішення питання щодо кандидата-педагога Ростоцького, заняття якого отримали незадовільну оцінку; 3) просити педагогічний комітет звернути увагу на те, що деякі кандидати-педагоги обтяжені кількістю «уроків» [13, арк. 1–1 зв.].

Педагогічний комітет 24 січня 1862 року на виконання цього припису ухвалив:

1. Повідомити вчителям-керівникам, щоб вони під час складання піврічних звітів про заняття з кандидатами-педагогами зазначали, у чому саме полягали ці заняття, як вони скеровувалися та якими були їх результати.

2. Для того, аби дати кандидатам-педагогам більше часу для вдосконалення себе у пізнанні предметів, які вони вивчали, постановити: кількість практичних уроків із кожного предмета відповідного відділу не має перевищувати трьох на тиждень, ураховуючи й ті, які вони проводять самостійно під наглядом і в присутності керівників.

3. Для того, аби всі особи, які здійснюють керівництво кандидатами-педагогами, могли мати належне уявлення про здібності й успіхи своїх кандидатів, просити вчителів-керівників: як тільки вони доручають кому-небудь з кандидатів-педагогів самостійні заняття у класі чи пансіоні, доводити до відома педагогічного комітету інформацію про кількість цих занять, про час і місце їх проведення для того, щоб члени педагогічного комітету і професори-керівники по можливості могли їх відвідувати. З цією метою щоразу членам педагогічного комітету та професорам-керівникам буде повідомлятися розклад цих занять, складений на основі повідомлень учителів-керівників.

4. Оскільки заміна вчителів кандидатами-педагогами у викладанні гімназичних предметів відволікає останніх від їхніх прямих занять, на чому наголошується у звітах професорів, постановити не допускати таких замін.

5. Стосовно кандидата-педагога Ростоцького педагогічний комітет ухвалив: 1) оскільки заняття його за відзивами присутніх у цьому засіданні Роговича і Ружевського не були цілком задовільними з природничих наук, але він був досить успішним у викладанні географії, звернути увагу Ростоцького на необхідність більш старанно займатися предметами його відділу в останнє для нього півріччя педагогічних курсів; 2) призначити йому терміном подачі остаточних курсових творів 01 квітня з тим, аби, крім даної йому теми з природничої історії, він розробив іншу тему – з географії – у формі наукового чи педагогічного твору, за призначенням якої він може звернутися до своїх керівників [14, арк. 1 зв.–2 зв.].

Зауважимо, що під особистий контроль змушений був узяти попечитель Київського навчального округу заняття на педагогічних курсах кандида-

тів-педагогів Стоянова і Беренштама після того, як учитель 2-ої Київської гімназії Самчевський відмовився здійснювати керівництво ними. Ця проблема стала предметом обговорення на засіданні ради при попечителі навчального округу 30 січня 1863 року. Згідно з пропозицією попечителя рада ухвалила з цього питання таке рішення: 1) повідомити кандидатам-педагогам Стоянову і Беренштаму у присутності педагогічного комітету про те, що у разі невиконання впродовж поточного півріччя всіх установлених для практичних занять кандидатів-педагогів правил, вони будуть негайно відраховані з курсів; 2) просити директора 2-ої Київської гімназії Вілуєва та інших членів педагогічного комітету стежити за заняттями Стоянова і Беренштама; 3) доручити директору Вілуєву щомісяця повідомляти попечителю про те, як вони виконують свої обов'язки [15, арк. 1–2].

Ретельному аналізу рада при попечителі Київського навчального округу піддавала й звіти професорів-керівників про їхні заняття з кандидатами-педагогами. Так, на засіданні 19 грудня 1862 року рада ухвалила рішення затребувати у професора Ставровського пояснення щодо того, яким чином кандидати-педагоги Сенінський і Демкович могли прочитати значну кількість історичних творів, зазначену в його звіті. 30 січня 1863 року професор Ставровський особисто представив своє пояснення з цього питання раді при попечителі навчального округу, яке вона взяла до відома [15, арк. 1].

У процесі дослідження з'ясовано, що згідно з «Положенням про педагогічні курси» (1860) ради при попечителях навчальних округів мали право скорочувати дворічний термін підготовки на педагогічних курсах казенним студентам з огляду на здібності та успіхи останніх. У цьому питанні рада при попечителі Київського навчального округу цілком покладалася на думку педагогічного комітету. Підтвердженням цьому може слугувати такий факт. Педагогічний комітет, занепокоєний зростанням серед кандидатів-педагогів кількості бажаючих суттєво скоротити термін свого перебування на педагогічних курсах, що могло призвести до втрати курсами свого справжнього призначення й перетворити їх із засобу вдосконалення у викладанні на засіб отримання права на вчительське звання, на засіданні 28 жовтня 1861 року постановив: «Довести до відома кандидатів-педагогів, що хоча і може скорочуватися дворічний термін їхнього перебування на педагогічних курсах, але не інакше, як після визнання педагогічним комітетом та їхніми керівниками за ними цього права. Тому кожний кандидат-педагог, який виконав вимоги програми педагогічних курсів і відчуває себе цілком підготовленим до остаточного іспиту, що полягає у захисті дисертацій та читанні пробних лекцій, і бажає скористатися правом скоро-

ченого терміну перебування на курсах, повинен попередньо заявити про це педагогічному комітету, від якого буде залежати визнати за ним, з огляду на його здібності та успіхи, це право й призначити йому теми і термін подачі творів» [11, арк. 25–26 зв.]. Наприклад, педагогічний комітет на засіданні 16 жовтня 1862 року розглянув клопотання кандидата-педагога Черкаського-Погорілого про дозвіл йому достроково вибути з педагогічних курсів й ухвалив: ураховуючи схвальні відгуки керівників про педагога Черкаського-Погорілого дозволити йому скористатися скороченим терміном перебування на педагогічних курсах; призначити термін представлення остаточних творів на теми, які будуть задані, 20 листопада 1862 року, про що доповісти попечителю навчального округу [14, арк. 26–26 зв.].

Вивчення архівних джерел [14; 16] засвідчує, що рада при попечителі Київського навчального округу в питаннях відрахування кандидатів-педагогів з педагогічних курсів (як через нездатність до педагогічної діяльності, так і за власним бажанням) теж ураховувала думку педагогічного комітету. Показовою у цьому плані є ситуація з кандидатом університету Св. Володимира Шейнавським, який 24 січня 1862 року проводив урок і складав іспит з німецької мови на засіданні педагогічного комітету для вступу на педагогічні курси по словесному відділу [14, арк. 3]. 12 лютого 1862 року рада, беручи до уваги висловлену членами педагогічного комітету думку про те, що цей кандидат не має особливої схильності й необхідних здібностей до вчительських занять, через що навряд чи можна очікувати користі, змушуючи його займатися на педагогічних курсах, дала розпорядження педагогічному комітету зарахувати Шейнавського на курси з випробувальним терміном й у разі незадовільних результатів попросити дозволу на його звільнення від обов'язкової служби. На своєму засіданні 26 квітня 1862 року педагогічний комітет, беручи до уваги той факт, що кандидат Шейнавський з моменту читання ним першої пробної лекції не з'являвся більше на педагогічних курсах для занять з вибраного ним відділу і його навіть не змогли знайти за місцем попереднього проживання, а також ураховуючи те, що він несхильний до педагогічних занять і не має для них необхідних здібностей, вирішив просити в ради при попечителі навчального округу дозволу на звільнення Шейнавського від обов'язкової служби, яку він мав відбутися як казеннокоштовний вихованець університету [14, арк. 9–10].

27 червня 1862 року педагогічний комітет розглянув клопотання вище згаданого Володимира Антоновича, який навчався на педагогічних курсах по відділу давніх мов, про відрахування його з педагогічних курсів. Про причини прийняття такого рішення кандидат-педагог повідомляв таке:

«з часом я пересвідчився у тому, що заняття мої з історії можуть бути більш корисними й більше відповідають моїм природним здібностям, і тому я вирішив змінити предмет своєї наукової діяльності» [16, арк. 1]. Педагогічний комітет, визнаючи причини Антоновича досить поважними, постановив відрахувати його з педагогічних курсів, але лише після того, як він поверне всю суму казенної стипендії (364 руб. 16 коп.), яку отримував упродовж усього часу перебування на педагогічних курсах – з 14 березня 1861 року по 01 червня 1862 року [14, арк. 11–11 зв.]. Про таке рішення педагогічний комітет повідомив попечителя Київського навчального округу 01 жовтня 1862 року [16, арк. 2–2 зв.].

Варто наголосити, що рада при попечителі Київського навчального округу проводила іспити кандидатам-педагогам, а також розподіляла їх за двома розрядами для проходження дійсної служби відповідно до вимог «Положення про педагогічні курси» (1860) і затверджених нею 14 березня 1861 року правил, про які йшлося вище. Наприклад, Костянтин Ельський, який був зарахований на педагогічні курси 05 жовтня 1860 року, після закінчення теоретичних і практичних занять по п'ятому відділу подав до ради при попечителі навчального округу два твори: 1) наукового змісту – «Про травний апарат у м'якотілих у цілому й особливо у червононогих та пластинчасто-якаберних моллюсків»; 2) педагогічного змісту – «Про викладання природничої історії в гімназії». Вони були розглянуті: перший – професором зоології Кесслером і професором ботаніки Роговичем, другий – професором педагогіки Гогоцьким. Оскільки відгуки всіх рецензентів були позитивними, то після попереднього прочитання творів усіма членами ради кандидату-педагогу Ельському було призначено дату диспуту. За результатами захисту й беручи до уваги відгуки рецензентів його творів і ради 1-ої Київської гімназії рада при попечителі Київського навчального округу вирішила допустити кандидата-педагога до останнього випробування – проведення двох пробних уроків: одного – з геогнезії, іншого – з фізичної географії [13, арк. 3–3 зв.].

На засіданні 02 вересня 1861 року, враховуючи, що кандидат-педагог Костянтин Ельський завершив свою практичну освіту й виконав усі зазначені у §§ 33, 34 і 36 «Положення про педагогічні курси» (1860) вимоги, рада при попечителі навчального округу ухвалила рішення видати йому атестат на право викладання в середніх закладах освіти [13, арк. 4 зв.].

Висновки і пропозиції. Отже, результати проведеного дослідження дають підстави для висновку, що впродовж усього терміну функціонування педагогічних курсів при університеті Св. Володимира – з 1860 року по 1867 рік – діяльність ради при попечителі Київського навчального

округу з керівництва підготовкою педагогічних кадрів характеризувалася доволі високою активністю і продуктивністю. Зокрема, вже у перший рік роботи педагогічних курсів для належного їх функціонування рада при попечителі Київського навчального округу затвердила порядок: 1) прийому кандидатів на педагогічні курси і призначення їм казенних стипендій; 2) занять кандидатів-педагогів з учителями, професорами, а також учнями як під час уроків, так і в позаурочний час; 3) занять кандидатів-педагогів з «моральної освіти вихованців»; 4) проведення випробувань для кандидатів-педагогів. Окрім цього, з ініціативи членів ради при попечителі для кандидатів-педагогів були запроваджені педагогічні бесіди за участю професорів і вчителів для обміну думками. У колі постійної уваги ради перебували такі питання: прийом кандидатів на педагогічні курси; призначення їм державних стипендій; контроль за якістю підготовки кандидатів-педагогів; скорочення терміну навчання казенним стипендіатам; проведення іспитів кандидатам-педагогам; розподіл їх за двома розрядами для дійсної служби й видача атестатів на право викладання та/або виховання; визначення розміру винагороди для керівників кандидатів-педагогів із числа професорів університету і вчителів київських гімназій тощо. Під час реалізації покладеної на неї функції з керівництва педагогічними курсами рада при попечителі Київського навчального округу в питаннях педагогічної освіти кандидатів-педагогів покладалася на педагогічний комітет, утворений із числа її членів.

Список використаної літератури:

1. Концепція розвитку педагогічної освіти : затв. наказом МОН України від 16.07.2018 № 776. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti/> (дата звернення: 10.05.2020).
2. Положение об учебных округах Министерства народного просвещения. *Полное собрание законов Российской империи*. Собр. 2-е. Т. 10. Отд-ние 1. Санкт-Петербург, 1836. С. 756–758.
3. Положение о советах при попечителях учебных округов. *Полное собрание законов Российской империи*. Собр. 2-е. Т. 35. Отд-ние 1. Санкт-Петербург, 1862. С. 262–263.
4. Протоколы заседаний совета университета Св. Владимира. *Университетские известия*. Киев, 1862. № 8. С. 18.
5. Протоколы заседаний совета университета Св. Владимира. *Университетские известия*. Киев, 1862. № 10. С. 6.
6. Балацинова А.Д. Досвід роботи ради при попечителі Харківського навчального округу з керівництва підготовкою педагогічних кадрів для закладів середньої освіти (1860–1867). *Актуальні питання гуманітарних наук* :

- міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 27. Том 1. С. 132–138.
7. ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 317. Спр. 485. 19 арк.
 8. Держархів м. Києва. Ф. 278. Оп. 1. Спр. 1. 9 арк.
 9. Положение о педагогических курсах. *Полное собрание законов Российской империи*. Собр. 2-е. Т. 35. Отд-ние 1. Санкт-Петербург, 1862. С. 256–262.
 10. Короткий В.А. Антонович Володимир Боніфатійович. *Енциклопедія історії України*. Т. 1: А–В / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. Київ : В-во «Наукова думка», 2003. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Antonovych_V (дата звернення: 02.03.2020).
 11. Держархів м. Києва. Ф. 278. Оп. 1. Спр. 13. 27 арк.
 12. Держархів м. Києва. Ф. 278. Оп. 1. Спр. 10. 2 арк.
 13. Держархів м. Києва. Ф. 278. Оп. 1. Спр. 8. 5 арк.
 14. Держархів м. Києва. Ф. 278. Оп. 1. Спр. 16. 31 арк.
 15. Держархів м. Києва. Ф. 278. Оп. 1. Спр. 30. 2 арк.
 16. Держархів м. Києва. Ф. 278. Оп. 1. Спр. 18. 3 арк.

Balatsynova A. Management of the training of pedagogical staff for institutions of secondary education as a line of activities of the Board of Trustees of Kyiv Educational District (1860–1867)

Based on analysis of archival documents, the article characterizes activities of the Board of Trustees of Kyiv Educational District on managing training of pedagogical staff for institutions of secondary education at the pedagogical courses of St. Vladimir University (1860–1867).

It is determined, that membership and powers of the Board of Trustees of Kyiv Educational District significantly increased in 1860 due to the establishment in Kyiv of two-years pedagogical courses for the training of teachers and tutors for institutions of secondary education in Kyiv and Odesa educational districts.

It was found out, that in the course of the whole term of existence of the pedagogical courses of St. Vladimir University (1860–1867) activities of the Board of Trustees of Kyiv Educational District were sufficiently intensive and productive. Particularly, already in the first year of the courses' existence, in order to ensure their operations, Board of Trustees of Kyiv Educational District adopted regulations: on enrollment of candidates, provision of state scholarship for them; on classes of candidates with the teachers, professors and students during the lessons and at extracurricular time; on classes of candidates on "moral education of the pupils"; on examination of the candidates. Additionally, at the initiative of members of the Board of Trustees of Kyiv Educational District, pedagogical talks with professors and teachers were established for the candidates so that they could discuss their opinions.

It was proven, that in the period under consideration the Board paid constant attention to the following problems: enrollment of candidates, provision of state scholarship for them; control over quality of candidates' training; reduction of the term of training for the state-funded students; organization of examination for the candidates; assignment of candidates into two classes for service and issuance of certificates on the right to educate and/or mentor etc.

It was found out that the Board of Trustees of Kyiv Educational District relied in its activities on pedagogical education on the pedagogical committee consisting of its members.

Key words: Board of Trustees, Kyiv Educational District, training of teachers, pedagogical courses, university, institutions of secondary education, pedagogical committee.